

Asia: VN/32825/2024

Hallituksen esitys eduskunnalle opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalan virastouudistusta koskevaksi lainsäädännöksi

Lausunnonantajan lausunto

Voitte kirjoittaa lausuntonne alla olevaan tekstikenttään

Kiitämme tilaisuudesta antaa lausuntomme esityksestä. Yhdymme lakiesityksen yleistason tavoitteisiin ja ymmärrämme tarpeen toiminnallisen ja taloudellisen tarkoituksenmukaisuuden kehittämisestä, mutta esityksessä on silti kohtia, jotka herättävät kysymyksiä.

"8.3 Laki Kansallisarkistosta 1 §. Toimiala. Säännöksen mukaan Kansallisarkisto olisi opetus- ja kulttuuriministeriön hallinnonalalle kuuluva virasto, joka toimii arkistoitavan ja arkistoidun tietoaineiston sekä kirjastoaineiston käytettävyyden turvaamiseen, digitaalisen arkistoinnin kehittämiseen, lukemisesteisten henkilöiden yhdenvertaisen lukemisen ja oppimisen edistämiseen sekä saavutettavan julkaisemisen edistämiseen liittyvissä tehtävissä.- - Arkistoinnin asiakirjallisen kulttuuriperinnön säilyttämistä palvelevasta tarkoituksesta on tarkoitus säätää arkistolainsäädännön uudistuksessa. Arkistolaki (831/1994) ei sisällä säännöstä lain tarkoituksesta, ja sääntely sisältyy nykyisin Kansallisarkistosta annettuun lakiin."

Asiakirjallisen kulttuuriperinnön säilyttämistä palvelevan tarkoituksen siirtäminen Arkistolakiin ja sen mainitsematta jättäminen tässä laissa on yllättävä esitys. Miksi väistellä sanaa "kulttuuriperintö" kuvauksessa Opetus- ja kulttuuriministeriön alaisen viraston toimialasta? Onko tarkoitus saada nyt muodostettu toimijaryhmittely vaikuttamaan esityksessä selkeämmältä välttelemällä semanttista päällekkäisyyttä Kulttuuriperintöviraston ja Kulttuuriviraston toimialakuvauksen kanssa? Ministeriön hallinnonalan huomioon ottaen Kansallisarkiston arkistoluontoisen toiminnan osuuden muotoilun geneerisyys antaa viraston toiminnasta valjuhkon vaikutelman suhteessa sen ja edeltäjiensä kaksisataavuotiseen historiaan kansallisen kulttuuriperinnön suojelijana. "Arkistoitava ja arkistoitu tietoaineisto" on yleisluontoisuudessaan varsin historiaton muotoilu. Emme näe syytä kursailla puhetta kulttuuriperintötyöstä tällä tavoin.

“Kansallisarkiston toimipaikoista säädettäisiin valtioneuvoston asetuksella, kun se on tarpeen kielellisten oikeuksien toteutumisen tai palveluiden saatavuuden turvaamiseksi taikka erityisistä kulttuurihistoriallisista syistä. Tarkoituksena on mainituista syistä turvata valtioneuvoston asetuksella Helsingin, Turun ja Vaasan toimipaikat sekä saamelaisarkisto Inarissa.”

Onko palveluiden saatavuus analogisen aineiston tutkimusmahdollisuuden näkökulmasta turvattu tasapuolisesti kaikille kansalaisille yhdellä toimipaikalla pääkaupungissa, kahdella länsirannikolla ja yhdellä maan pohjoiskärjessä? Digitaalinen toimittaminen, itsessään erinomainen palvelu jota tuleekin kehittää ja laajentaa, ei ratkaise saatavuusongelmaa tilanteissa joissa tutkijan tarvitsema aineisto on laajuudeltaan tai materiaaliselta kompleksisuudeltaan liian suuri tai kallis digitoitavaksi tilauksesta.

Maantieteellisesti kattavan palveluverkon alasajo kaventaa suomalaista historian tutkimusta tutkijoiden ohjautuessa helpommin ja halvemmalla saatavilla olevien aineistojen pariin. Samoin se epätasa-arvoistaa tutkimustyötä alueellisesti. Mikäli uusi laki mahdollistaa analogisen palveluverkon karsimisen jopa näin ohueksi, on luotava lakiteknisesti pätevä ja riittävästi resursoitu yhteistyöjärjestelmä sallimaan analogisen aineiston toimittaminen ja valvottu käyttö vähintäänkin esimerkiksi yliopistokirjastoissa.

Arkistopalveluihin tulisi siis soveltaa samankaltaista toimintaperiaatetta, joka tuodaan esille tässä lukemisesteisten palveluja koskevassa muotoilussa:

“Lainkohdan 2 momentin 1 momentin 5 kohdassa tarkoitetut lukemisesteisten kirjastopalvelut järjestettäisiin (6. lakiehdotuksen 1 §:n 3 momentin mukaan) yhteistyössä muiden kirjastojen, koulujen ja oppilaitosten sekä tarvittaessa muiden yhteisöjen kanssa.”

Samoin Varastokirjaston kattavaa asiantuntemusta kaukopalveluiden toteuttamisessa tulisi hyödyntää uuden Kansallisarkiston arkistotoimen analogisen lainauspalvelun kehittämisessä.

Esityksen konkreettisin taloudellinen säästöpotentiaali lienee virastojen yhteisten palvelujen ja tukitoimintojen keskittämisyrittämissä, joilla kiistämättä voidaan saavuttaa säästöjä. Mutta oletettavasti niiden hankintoihin ja painotuksiin liittyvä päätöksenteko keskittyy tulevaisuudessa kunkin muodostettavan kokonaisuuden suurimmalle toimijalle.

Arkisto- ja tiedonhallinnanalojen ammattilaisia edustavana yhdistyksenä arvostamme luottamusta joka tässä ehdotuksessa asetetaan Kansallisarkiston asiantuntijuuteen kirjastoalan toimintojen ohjaamisessa, mutta uudistuksessa tunnutaan silti ohitettavan eri

muistiorganisaatioiden toimintaperiaatteiden erot. Onko Varastokirjaston ajateltu olevan luonteeltaan eräänlainen kirjastokentän päätearkisto ja siksi sopiva kumppani Kansallisarkistolle? Miksi nimenomaan lukemisesteisille suunnattujen kirjastopalvelujen saavutettavuudesta vastaava Celia piilotetaan eri palveluun viittaavan organisaation nimen taakse?

On mahdollista asettaa yhteisiä tavoitteita, sekä tehdä ja toteuttaa yhteisiä suunnitelmia myös itsenäisten virastojen kesken. Tavoitteena olevaa sivistyshallinnon digitalisaation edistämistä sekä järjestelmien yhteiskäyttöä ja kehittämistä tulisi voida tehdä yli virastorajojen. Hallinnon keskittäminen on usein käytetty julkisen hallinnon säästökeino, josta on seurannut myös negatiivisia lopputulemia. Organisaatiouudistusta ja virastojen yhdistämistä kevyempi tapa olisi kehittää koko julkishallinnon ohjauksen ja yhteistyön rakenteita niin, että kehittämisprojekteja olisi helpompi tehdä yhdessä, samoin kun järjestelmiä ja palveluja hankkia, käyttää ja kehittää yhdessä.

Esityksessä käyvät ilmi johtamisen haasteet – todetaan esimerkiksi:

"digitalisaation edistämisessä on ollut puutteita myös konsernitason digijohtajuudessa, eivätkä kokonaisnäkemys ja -vastuut ole kaikilta osin olleet selkeitä."

Johtamiseen panostamalla voitaisiin hallinnonalan ja laajemminkin julkisen hallinnon digitalisaatiota kehittää nykyisessä organisaatorakenteessa. Tulos- ja rahoitusohjaus ovat vahvoja keinoja oikein käytettynä. Esityksen nykytilan kuvauksen mukaan ohjausta on viime vuosina parannettu, mutta edelleen siinä on kehitettävää ja etenkin yhtenäistettävää. Digitalisaatio nähdään keskeisenä keinona sivistyshallintouudistuksen tavoitteiden saavuttamisessa, mutta mielestämme jo meneillään olevien digitalisaatiotoimenpiteiden vaikutuksia ei ole maltettu vielä odottaa ja todentaa. Esimerkiksi virastojen ohjausta on pyritty parantamaan tulosohtauksen digitaalisen työvälineen käyttöönottolla, mutta onko tuloksia vielä arvioitu? Digitalisaation ja tekoälyn käytön mahdollisuudet laajenevat tällä hetkellä merkittävää vauhtia ja varmasti myös hallinnonalan ohjaukseen on löydettävissä lisää tehokkaita työvälineitä.

Palkkausjärjestelmien uusiminen, palkkojen harmonisoiminen, ja henkilöstön siirtäminen toisen organisaation olemassa olevien palkkausjärjestelmäsopimuksien piiriin palvelemaan synnyttäviä virastorakenteita tulee olemaan haasteellinen tehtävä. Sen enempää arkisto- kuin kirjastoalankaan palkat eivät ole mairittelevalla tasolla edes valtion eri hallinonalojen vertailussa, eikä vallitseva poliittinen ilmapiiri herätä luottamusta kulttuuriperintötyön tai laajemmin humanistis-yhteiskunnallisesta koulutuksesta ponnistavan työn arvostuksen kasvamiseen. Esitämme huolestamme siitä, että säästöt joita sivistyshallintouudistuksella tavoitellaan, tullaan ulottamaan myös asiantuntijatyön henkilötyövuosien ja virkojen määrään.

Klami Katja
Tiedon- ja arkistohallinnan ammattiyhdistys ry